

II. Meşrutiyet Dönemi'nin İlk Evresindeki Politik Etkinlikleriyle Rıza Tevfik

Turhan ADA*

ÖZET

II. Meşrutiyet'in ilk evresinde, bir taraftan Fransız Devrimi'nin ilkesel propagandası üzerinde yoğunlaşan Rıza Tevfik, bir taraftan da oluşan yasal boşluğu istismar ederek seslerini yükselten kalabalıkların neden olduğu belirsizlik ortamında bozulan asayişiyeniden tesis edebilmek için Selim Sırrı (Tarcan) ile birlikte bir kolluk kuvveti gibi çalışmıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) çağrısı karşısında, durumdan vazife çıkararak giriştiği bu etkinlik bağlamında, Selamlık Resmi İnzibatı ve Beyoğlu Zabıta Müfettişi gibi çalışmış ve üstün hitap kabiliyetini kullanarak kalabalıkları yönlendirmeyi başarmıştır. Radikal görüşleriyle tanınan İTC önderi Kara Kemal'in, cemiyet içerisinde fazlasıyla ön plana çıkmasından endişe ederek kendisini uyarmasına kadar bu "görevine" devam eden Rıza Tevfik, ortaya koyduğu performans dolayısıyla kendisini Merkez-i Umumi'ye davet eden İTC önderlerinin çağrısı üzerine Selanik'e gitmiş, cemiyet içindeki hizipleri yakından tanıma fırsatını bulduğu kentte yerli Yahudilere hitap ettikten sonra sayısız Türk'ü öldüren Bulgar komitacısı Sandansky ile görüşmüş, hemen akabinde de İTC'nin desteğiyle girdiği seçimleri kazanarak Edirne Mebusu sıfatıyla Meclis-i Mebusan'a girmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Selim Sırrı Tarcan, Zabıta, İttihad ve Terakki Cemiyeti, Selanik.

* Yrd. Doç. Dr. Rize Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
e-posta: turhanada@yahoo.com

Rıza Tevfik with his Political Approaches in the First Phase of Second Constitutional Era

ABSTRACT

In the first phase of Second Constitutional era, Rıza Tevfik who focused on principal propaganda of French Revolution also worked as a police power with Selim Sırrı (Tarcan) in order to re-found the public order in the ambiguity caused by crowds who spoke up and abused the loopholes. As a part of this activity that he started after concerning himself upon İTC's call, he worked as Official Police of Selamlık and Inspector of Beyoğlu Constabulary and he managed to lead crowds using his superior rhetoric ability. Rıza Tevfik who kept his duty until İTC leader Kara Kemal, known for his radical view, was concerned that he could come in the prominence and warned him, went to Salanika upon the call of İTC leaders who invited him to Center due to high performance he exhibited. After addressing to Jews in the City where he had a chance to know the fractions in the community, he talked to Bulgarian bandit Sandasky who has killed numerous Turkish people. Immediately afterwards he won the elections he entered the Chamber of Deputies as Deputy of Edirne.

Key Words: Committee of Union of Progress, Selanik, Second Constitution Era, Selim Sırrı Tarcan, Police.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin idealize ettiği temel paradigmalara tüm benliği ile bağlı olan, ilk gençlik yıllarından beri içselleştirdiği politik ve düşünsel yaklaşımların başarıya ulaşmasını coşkuyla karşılayan ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte derinleşen bu iki olgunun etkisiyle kendisini Cemiyet'in başat figürleri arasına sokacak kadar yüksek bir özgüven sergileyen Rıza Tevfik'in bu süreçteki politik etkinliklerini mercek altına alabilmektir.

Bu bağlamda kendisinin, değişen rejimin yeni sahiplerinden biri olduğunu vurgularcasına gönüllü bir kolluk kuvveti kimliğine bürünmesine yol açan bu süreçte yaşadığı ilk hayal kırıklıklarına rağmen Cemiyet'in lider kadrosu ile aynı dünya görüşünü paylaştığı için yörüngesinde bir değişikliğe gitmediğini de vurgulamak istedik.

Bu çalışmayı kaleme alırken resmi yayınlara ve dönemin önde gelen gazete ve dergilerine de başvurmakla birlikte, konuya daha çok temas eden hatırat ve araştırma-inceleme türündeki eserler üzerinde yoğunlaştım. Hiç şüphesiz, ele alınan hatıratların sübjektif değerlendirmeler içerdikleri gerçeği yadsınamaz; bununla birlikte konuyu olabildiğince nesnel biçimde yansıtılabilmeyi amaçladım ve konuyla ilgili yetkin telif eserleri referans gösterme cihetine gittim. Kapsam açısından da II. Meşrutiyet'in ilanı ile bunu izleyen seçim süreci arasında yer alan zaman periyodu üzerinde yoğunlaşmaya çalıştım.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin İlk Evresindeki Politik Etkinlikleriyle Rıza Tevfik

Rıza Tevfik, II. Meşrutiyet döneminin henüz ilk günleri yaşanmakta iken, bir yandan İTC'nin, Hürriyet, Musavat ve Uhuvvet gibi Fransız Devrimi'nden ilham alan prensiplerine dayanan ilkesel propagandası üzerinde

yoğunlaşmış,¹ bir yandan da Merkez-i Umumi'den aldığı emirle kendisi gibi propaganda çalışmalarına katılan² yardımcısı³ ve jimnastik öğrencisi⁴ Selim Sırrı (Tarcan) ile birlikte, İstanbul genelinde atlı polisleri çağrıştıran bir kolluk kuvveti gibi asayişin teminine çalışmıştı⁵.

Devrim süreciyle birlikte, yığın eylemlerinin bayram coşkusu içinde sansür ve hafiyelik kaldırılmış, oluşan yasal boşluk nedeniyle her türlü toplantı ve gösteri kayıtsızca yapılır hale gelmiş, göstericilerle devlet adamları arasında yer yer doğrudan temaslar dahi söz konusu olmaya başlamıştı⁶. Anadolu gibi İstanbul'da da istikrar hızla bozulmaktaydı. Sultan Abdülhamid'in süt yeğeni Fehim Paşa'nın öldürüldüğü, Tahsin Paşa, Mektepler Nazırı Zeki Paşa, Ebulhüda Efendi, Bahriye eski Nazırı Hasan Rami Paşa,

1 "Kendisini Meşrutiyetin ilanı üzerine üstad, Selim Sırrı Tarcan'la birlikte at üzerinde bulmuş, Tepebaşı bahçesinde bir masa üzerine çıkmış bir halde halka Fransız İhtilal-i kebirinin umdelerini izah eden siyasi nutuklar verirken görmüştüm. İstibdattan yeni kurtulduğumuz için Üstadın nazariyelerinden pek bir şey anlamayan o devrin diğer çocukları gibi ben de bu atlet vücutla gür sesin pervasız hareketli hatibin nutuklarının zevkine pek varamamıştım." Cemalettin Saraçoğlu, "Padişah ve Rıza Tevfik", *Yeni Asır*, 4 Ağustos 1955, s. 5.

2 Feridun Kandemir, *Kendi Ağzından Rıza Tevfik*, İstanbul 1943 s. 121.

3 **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri** (Ed. Hilmi Yücebaş), V. Baskı, Milliyet Dağıtım, İstanbul 1978, s.137'den naklen, Ahmed Hamdi Tanyeli, "Geçmiş Günlerden Anılar".

4 Kandemir, *a.g.e.*, s.121.

5 Rıza Tevfik ile Selim Sırrı'nın bu etkinliği hakkında bkz., Rıza Tevfik Bölükbaşı, **Biraz da Ben Konuşayım**, (Ed. Abdullah Uçman), II. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 31, 175; Enis Tahsin Til, "Rıza Tevfik Bey", *Akşam*, 6 Ocak 1950, s. 5; **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik, Tevfik** (Der.: Mustafa Ragıp Esatlı), Sinan Matbaası, İstanbul 1952, s. 18'den naklen Refi' Cevat Ulunay, "Yeni Yılın Büyük Matemî". "Rıza Tevfik, o günlerde adeta bir İstanbul muhafız bölüğü kumandanı gibi, açık renk bir süvari elbisesi ve baldırlarında sarı getri ile bakla kırır bir at üstünde, vakur siması ile, hakiki bir kumandan edası ile caddelerde dolaşır dururdu." **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s. 137'den Tanyeli; Sina Akşın, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, III. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 246.

6 Tanık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 388.

Mabeynci İzzet Paşa gibi devlet tecrübesine sahip isimlerin ise ancak İTC kasasına giren yüksek meblağlar sayesinde yurtdışına kaçabildikleri bilinen bir gerçektir⁷. Asayiş bozukluğunun Meşrutiyete atfedilmesinden endişelenen cemiyet, yayınladığı bir bildiri ile memurları göreve çağırıyordu. Bahriyeye bağlı bazı küçük rütbeli subaylarla erlerin işlerini bırakarak topluca terfi etmek istemeleri, yalnızca kumandanlarını değil İTC kadrolarını bile endişeye sevk etmişti⁸.

İradesinin dikkate alınacağını tevehhüm eden geniş halk kitleleri, oluşmaya başlayan bu bilince dayanarak farklı talepler doğrultusunda mobilize olmuş, ihtilalin baş rol oyuncusu gibi doyumсуuz bir kimliğe bürünmüştü⁹.

Rıza Tevfik, arkadaşı ile giriştiği propaganda etkinlikleri bağlamında ilk önce bu probleme el attı ve İstanbul halkını ve özellikle kentli gençleri günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binası olarak kullanılan Serasker Dairesi'nin önünde topladı; hemen akabinde de uzun bir nutuk irad ederek kendisini dinleyenlerden "hürriyete" sadık kalacaklarına dair söz aldı¹⁰.

Ancak, kendi inisiyatifi ile üstlendiği koruma ve kollama görevinin başlangıç noktası olan bu gelişmenin¹¹ önceki evrelerinden ciddi biçimde rahatsızlık duymuştu. Çünkü Meşrutiyetin ilanı ile birlikte arkadaşları Nurreddin Ferruh, Kıbrıslı Tevfik ve Şevket Bey'lerle birlikte hareket eden Selim Sırrı Bey,¹² Serasker Dairesi önünde sarayı hedef alan ve halkı tahrik eden radikal bir konuşma yapmış, böylece Meşrutiyete geçilmiş olmasına rağmen hem can güvenliği tehlikeye girmiş hem de halkın Yıldız Sarayı'na yürümek istediği anlaşılmıştı.

7 Akşin, a.g.e., s. 124.

8 Akşin, a.g.e., s. 246.

9 Hüseyin Cahit Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları", **Fikir Hareketleri**, Sayı: 76, İstanbul, s. 375.

10 **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s. 138'den naklen, Tanyeli.

11 Ayrıntılı bilgi için bkz., Selim Sırrı Tarcan, "Hatıralarım", **Canlı Şahitler**, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s.35-40.

12 Ahmed Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, Baha Matbaası, İstanbul 1956, s. 451.

Bunun üzerine, sabahın erken saatlerinde bindiği vapurla Kıbrıslı Mustafa Paşa'nın Kandilli'deki yalısına gelmiş ve propaganda çalışmaları nedeniyle kısılan sesine rağmen dikkat çektiğimiz gelişme hakkında bilgi vererek fikir almaya çalışmıştı. Yapılan istişarelerden sonra kendisiyle görüşmek için hazırlattıkları sandalla Said Halim Paşa'nın Bebek'teki yalısına gelen Mustafa Paşa ile Selim Sırrı Bey'i karşısında gören Rıza Tefvik, Selim Sırrı Bey'i sert biçimde eleştirmiş ve basiretsizlikle suçlamıştı.

Toplum nezdindeki itibarını gündeme getirerek Selim Sırrı Bey'e destek olmasını isteyen Mustafa Paşa'ya ise olumlu cevap vermiş ve on yedi gün sürecek bir sorumluluğu kendisi ve arkadaşına yükleyerek "İstanbul Komiseri" gibi çalışmaya başlamıştı. Konuyla ilgili etkinlikleri bağlamında önce arkadaşıyla birlikte maşeri bir kalabalığa sahne olan Harbiye Nezaretini önüne gelerek Selim Sırrı Bey'in yatıştırıcı bir konuşma yapmasını sağlamış ancak daha sonra arkadaşlarıyla birlikte geldiği Hasan Paşa Karakolu önünde beklemedikleri bir gelişme ile karşılaşmıştı.

İstibdat döneminde bu karakola adı verilen Hasan Paşa tarafından işkence ile öldürülen kişilerden yüksek sesle bahseden bir genç kalabalıkları harekete geçirmişti. Bunun üzerine derhal duruma müdahale eden Rıza Tefvik ve Selim Sırrı Bey olması muhtemel kanlı bir hadiseyi güçlülükle önlemişler, ancak, halkı yatıştırmak isteyen Karakol Kumandanı Vasıf Paşa'nın protestocu grubun arasına sürüklenmesini önleyememişlerdi. Fakat, Rıza Tefvik ve Selim Sırrı Bey, çok geçmeden ulaştıkları Yıldız Camii'nin önünde, kendilerini çok farklı bir atmosferde bulmuşlardı. Meydan tamamen boştu, ortada ne silahşorlar, ne yaverler, ne de Mabeyn katipleri vardı. Sadece çalmakta olan bandonun sesi duyuluyordu.

Bir süre sonra Müşir Nuri Paşa, Yaver-i Ekrem Müşir Şakir Paşa, İkinci Fırka Kumandanı Müşir Şevket Paşa ve Çerkes Mehmet Paşa Mabeyn kapısından çıkmışlar, coşkuyla yapılan dualardan sonra Erkan-ı Harbiye Müşiri Abdullah Paşa padişahın "*Şevketmeab efendimizin cümlenize selamı var. Bunu tefhime beni memur buyurdular. Hissiyat-ı tazimkarane-nizden de memnun ve mesrur oldular. Fakat bu sıcağa, herkesin burada bunalmamasını, iş ve güçlerine dönmesini irade buyurdular*" şeklindeki

halkı sükunete davet eden beyannamesini yüksek sesle okumuş ve bunu işiten halk aynı noktadan yürüyüşe geçen bandoyu takip etmeye başlamıştı. Bu sırada, kalabalıkların, padişaha coşkun sevgi gösterilerinde bulunduğu görülüyor, hayatlarında bir kez olsun kendisine bakabilmek için birbirleriyle yarıştıkları dikkat çekiyordu. Çünkü, Selim Sırrı Tarcan'ın yıllar sonra yazacağı gibi, halk, istibdat dönemi uygulamalarından Sultan Abdülhamid'i değil, devlet kadrolarında yuvalanmış bazı istihbarat elemanlarını ve emniyet güçlerini mesul tutuyordu¹³. Ayrıca kamuoyu, Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde meydana gelen tedhiş olayları dolayısıyla böylesine sert tedbirlere başvuran bir kadronun Kanun-i Esasi'yi iyi niyetle yürürlüğe koyacağına da inanmamaktaydı¹⁴.

Her zaman muhatabının düzeyine göre konuşmayı prensip edinen Rıza Tevfik neredeyse ara vermeksizin sürdürdüğü propagandaları esnasında, Kürt hamallara da hitap etti ve arkadaşı gibi kısık olan sesiyle, hedefine varmaya çalıştı¹⁵.

Sultan II. Abdülhamid'in polis gücü sinmiş durumda olduğu için bu noktada ona ve arkadaşına önemli görevler düşmüştü¹⁶. Üç ay kadar süren bu kritik süreçte,¹⁷ selamlık resmi inzibatı¹⁸ ve Beyazıt Zabıta Müfettişi ola-

13 Tarcan, , "Hatıralarım", C. IV, s. 35.

14 Hüseyin Kazım Kadri, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım** (Ed. İsmail Kara), II. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 2000, s. 224-225.

15 Halide Edip Adivar, "Hamallara Meşrutiyet Dersi", **Yeni İstanbul**, 5 Kasım 1955.

16 Adivar, **a.g.m.**,

17 Adnan Adivar, "Rıza Tevfik'le Başbaşa", **Her Hafta**, 3 Nisan 1948, s. 5.

18 **Biraz da Ben Konuşayım**, s. 31, 32. Rıza Tevfik anılarının bu bölümünde konuyla ilgili ayrıntılara temas ederken şöyle diyor: "...evvelemirde Cum'a selamlığında padişahın şahsını temin ve bir kargaşalığa meydan vermemek için hizmette bulunduk. O zaman Padişah beni hatırladı. Çünkü ismen tanıyordu. İsmen nasıl tanıdığını da aşağıda anlatacağım. İşte Meşrutiyet'in ilanından sonra yaptığı ilk Cuma selamlığında bana teşekkür ettikten sonra Abdülhamid beni yemeğe alıyordu:

- Çok yorulmuştur, burada yemek yesin! Yolunda bir irade-i seniye çıktı ve Kilerci-başı Osman Efendi'ye emir verildi. Ben Kilerci-başı'nın dairesinde yemeğe alıkonuldum. Evvela i'tiraz etmek istedim. Kilerci-başı:

rak kendisinden söz ettirmekte ve İTC'nin gösterdiği politik hedefler üzerinde yoğunlaşmaktaydı¹⁹. Ancak biraz da kurumlanarak²⁰ yerine getirdiği her iki görevini de, durumdan vazife çıkarmak suretiyle kendi inisiyatifi ile üstlenmişti²¹.

Bu gibi etkinlikler için saraya dilekçe yazarak zorla bahşiş talebinde bulunan ve sayıları azımsanmayacak kadar fazla olan başıbozukların disiplin altına alınmalarını isteyen Sultan Abdülhamid'in emrine muhatap olan

- Aman böyle şey olmaz, padişahın nimeti reddedilmez, zat-ı şahane pek muğber olurlar! dedi.

O zaman halkın ve padişahın ve saray halkının bana o kadar teveccühü vardı ki Mabeyn Müşiri Şevket Paşa'nın bana kendi eliyle gönderdiği istirhamnameyi hala saklarım, evrakım arasındadır."

19 Rıza Tevfik'in II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde ortaya koyduğu etkinlikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., **Bahçe**, nr. 4, 12 Ağustos 1324, s. 1-2; Selim Sırrı Tarcan, "*Filozof Rıza Tevfik'e Açık Mektup*", **Akşam**, nr. 11223, 10 Ocak 1950, s. 5; Kuran, **a.g.e.**, s. 451; Halide Edip (Adivar), **Memoirs of Halidé Edip**, New York 1926 s.259-260; Abidin Daver, "*Rıza Tevfik'e Dair*", **Cumhuriyet**, nr. 9192, 3 Ocak 1950, s. 5; Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955, s.36. "*Meşrutiyetin ilanı günlerinde Rıza Tevfik'i Selim Sırrı ile at üzerinde İstanbul sokaklarında dolaşırken, nutuklar verirken gördüm, konferanslarını dinledim.*" **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s. 149'dan naklen Münir Süleyman Çapanoğlu, "*Çapanoğlu ve Rıza Tevfik*"; **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**, s. 25'den naklen Münir Süleyman Çapanoğlu, "*Rıza Tevfik*". Rıza Tevfik'in bahsi geçen etkinlikleri Mehmet Akif Ersoy tarafından alaycı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bkz., Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, XI. Baskı, İstanbul 1977, s. 406-407. Bu bağlamda, Ömer Seyfeddin'in de Ersoy ile benzeri bir tavır içinde olduğu görülmektedir. Bkz., Ömer Seyfeddin, **Efruz Bey: Hürriyete Layık Bir Kahraman**, İstanbul 1919; Abdullah Uçman, **Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebi Makaleleri Üzerine Bir Araştırma**, Kitabevi, İstanbul 2004, s.14.

20 Rıza Tevfik'in bu yönünü açmılayan Orhan Seyfi Orhon, kendisinin meşrutiyetin ilanını fırsat bilerek gösterişli tavırlar içine girdiğini özellikle vurguluyor. Orhan Seyfi Orhon, "*Serab-ı Ömrüm*", **Aydabir**, nr. 4, 1 Aralık 1935. Bizce Rıza Tevfik'in yurtdışında olduğu dönemde yapılan bu yorum biraz abartılı olsa gerek. Çünkü, o dönemde, böyle bir görevi üstlenmek bir çok riski beraberinde getirmekte, çeşitli zorlukları bünyesinde taşımaktaydı.

21 **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s.144'den naklen, Ali Canip Yöntem, "*Rıza Tevfik Selanik'de*".

Rıza Tevfik, bunun üzerine derhal harekete geçerek arkadaşı ile Yıldız Sarayı'na gitti. Yakın dostlarından Reşad Halis Bey'i, maaşlarını geciktirdiği gerekçesiyle arabasının etrafını sarmak suretiyle tartaklayan tüfekçi Arnavutları ikna ederek kurtardıktan sonra²² uygulamaya koyabildiği başarılı bir strateji ile bozulan asayiş tekrar tesis etti²³.

Bir kolluk kuvveti gibi etkin olduğu bu dönemde halkın diliyle konuşabildiği ve onlara ihtilalci bir önderden çok meşrutiyet prensiplerini izah eden bir profesör gibi hitap edebildiği için başarılı olmuş ve eğitimsiz kitleleri istediği istikamete yönlendirebilmişti. Bazı isimlere göre o dönemde bu performansı gösterebilecek²⁴ ve ortaya çıkması muhtemel bir takım kanlı olayları önleyebilecek başka bir isim de yoktu²⁵.

Rıza Tevfik, aynı dönemdeki bir diğer etkinliği ile oldukça yaygın olan piyesli konferanslara katılarak, toplumu, cemiyetin politikaları doğrultusunda mobilize etmeye çalıştı. Ancak, özellikle davet edildiği bu konferanslarda konunun bütünlüğüne aykırı biçimde farklı meselelere temas ederek sözü fazlasıyla uzattığı da görüldü²⁶. Fakat, her şeye rağmen Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin, Sultan II. Abdülhamid'in Kanun-i Esa-

22 Rıza Tevfik, tüfekçi Arnavutlara şöyle hitap etmişti: “*Merak etmeyiniz, efendi dostumdur. Ben her Cuma selamlık resm-i alisine geliyorum. Kefalet ederim ki, efendi alaçağınıza iki günde tesviye edecektir.*” Bkz., **Biraz da Ben Konuşayım**, s. 134.

23 Aynı yer.

24 Dönemin canlı tanığı Refi Cevat Bey'in bu açıklamaları oldukça dikkat çekici. Ayrıntılı bilgi için bkz., Refi' Cevat Ulunay, **Rıza Tevfik-Şiirleri ve Mektupları**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, s. 5.

25 **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s.42'den naklen, Bedi Şehsuvaroğlu, “*Filozof Doktor Rıza Tevfik*”.

26 Ayrıntılı bilgi için bkz., Enis Tahsin Til. Til, bu makalesinde, konuyla ilgili bir anısını anlatırken:

“*Bir akşam Şehzadebaşı'ndaki bir temsilde konferans vermek için sahneye çıktı. Gençti, yakışıklı ve sevimli bir insandı. Üzerinde sık bir redingot vardı. Sahneye çıkınca alkışlarla karşılandı ve söze başladı. Herkes alaka ile dinliyordu. Fakat gene mevzuun dışına çıktı. Konferans uzamağa başladı. Bir aralık sahne yanındaki locadan kendisine işaretler yapıldı. O zamanlar pek nadir olan kol saatine baktı ve şunları söyledi:*

sî'yi eksiksiz tatbik edeceğine dair yemin ettiğini bildiren 28 Temmuz tarihli açıklamasından sonra da “*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nümayişlerinin hitam bulduğunu*” ifade etti ve olaylar tamamen yatışmamış olsa da imza attığı önemli başarıya dikkat çekti²⁷.

Rıza Tevfik, oldukça yorucu günler geçirdiği, hatta Selim Sırrı Bey ile Yüksekaldırım'da at koşturduğu²⁸ bu dönemde, Halide Edip (Adivar) Hanım'ın Burgaz Adası'ndaki köşküne giderek bir nebze de olsa İstanbul'un boğucu atmosferinden uzaklaşmaktaydı²⁹. Ancak bir müddet sonra arkadaşları ile birlikte davet edildiği İTC İstanbul Merkezi'nde açık hava toplantıları v.b etkinliklerden pek de hoşlanmayan silahlı komitecilerden Kara Kemal'in aşırıya gidilmemesi yolundaki örtülü tehditlerine muhatap olunca yine arkadaşlarıyla birlikte derhal cemiyet merkezini terk etti ve bir daha bu tarz etkinlikler içine girmedi³⁰. Yıllar sonra “*bir hürriyet bayrağı gibi semt semt korkmadan dolaştığı*” ve yeni rejim adına İstanbul'u teslim aldığı bu günlerini³¹ hatırlayacak ve duygusallığı ile ön plana çıkan şu mısralara imza atacaktı:

“Söze başladığım zamandan beri üç çeyrek saat geçmiş. Halbuki locadaki zata yarım saat konuşacağımı vademiştım. Bana vakti geçirdiğimi anlatıyorlar. Hakları var... İçlerinden birinin diline düşmekten bilhassa çekinirim. Onun için susacağım, beni mazur görün!” dedi ve alkışlar arasında sahneden çekildi. Herkes merakla locaya baktı. Burada Maliye Bakanı Cavit Bey ile birkaç arkadaşı vardı” diyor.

27 Akşın, **a.g.e.**, s. 123.

28 Kandemir, **a.g.e.**, s. 65. Yine bu referanstan öğrendiğimize göre, Rıza Tevfik'in at koşturduğu bu mevkide yavaş yavaş yürürken kayarak düştüğü de vaki olmuş.

29 Halide Edip Adivar, “Hamallara Meşrutiyet Dersi”, s. 5.

30 **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s. 145'ten Yöntem.

31 **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**, s.28'den naklen, Burhan Felek, “*Merhum Filozofu Nasıl Tanıdım?*”. Felek makalesinin bu bölümünde “*Ben bu iki zata karşı daha o zaman sevdalandım...*” diyor. Ayrıca bkz., “*İkinci Meşrutiyet'in ilanında İstanbul günlerce onun sevk ve idaresiyle hürriyet heyecanlarını yaşamıştı; Rıza Tevfik o günlerde tam bir “hürriyet havarisi” idi.*” **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**, s. 66'dan naklen, Refi' Cevad Ulunay, “*Üstadım Seni Unutmadık*”.

*“Kendimi gizledim her bir gönülde
Bin eda gösterdim bir gonca gülde
Aşkımın zarızar olan bülbülde
Vatan hasretiyle figana geldim.*

*Hey Rıza! hayali hakikat sanma
Çocukluk resmine bakıp aldanma
Sözüm efsanedir sakın inanma
Ben yalnız kendimi seyrana geldim.”³²*

Rıza Tevfik Meşrutiyetin ilk evresinde bu etkinliklerle meşgulken çok istemesine rağmen İstanbul'a gelemediğini ve davasına omuz veremediğini düşündüğü Ali Kemal Bey ³³ tarafından, “kendisine selamı bile çok göreyerek farklı çizgilerde yer aldığını vurgulamak isteyen bir kişi” olarak algılanmaktaydı³⁴. Rıza Tevfik bu gerçeği öğrendikten sonra “herkesten fazla özgürlükçü olduğu için davası uğruna ciddi bedel ödemiş” olduğuna inandığı arkadaşının sahte kahramanlardan çok daha fazla sevinmeye hakkı olduğunu düşünerek işin içyüzünü araştırmaya başladı. Gençliğinden beri Fransız Devrim tarihini ve tanınmış Fransız devrimcilerinin biyografilerini okuyarak bilenen ve saltanata şiddetle muhalefet eden bir devrimcinin böyle bir konumda bulunmasına bir anlam verememekte, bu muammanın kendilerince çözülmediği takdirde objektif tarihçiler tarafından mercak altına alınacağını düşünmekteydi³⁵.

³² Ramazan Gökalp Arkın, **Rıza Tevfik, Hayatı-Şiirleri**, Arkın Kitabevi, İstanbul 1934, s. 114-115'den naklen Rıza Tevfik Bölükbaşı, “Devriye”.

³³ **Biraz da Ben Konuşayım**, s.218. “o halde tarih-i hayatında ilk defa hürriyetperverliğini gösterecek bir iyi fırsat elvermişken, ortaya atılıp meşrutiyetin takviye ve müdafası uğrunda o ateşin mizacının bütün kabiliyetini ispat emeli ve yalancı hürriyet kahramanlarına bedel, kendisi bi-hakkın şan kazanmalıydı. Kasırgalar içinde geçen hayatının tarihinde bir uğursuz tenakuz gibi göze çarpan bu muamma nedir?” **Biraz da Ben Konuşayım**, s. 226.

³⁴ **Biraz da Ben Konuşayım**, s. 226. Ali Kemal, bu süreç dahilinde tanık olduğu olayları “Ömrüm” isimli hatıratında dile getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Ali Kemal, **Ömrüm**, Hece Yayınları, Ankara 2004, s.210

³⁵ **Biraz da Ben Konuşayım**, s. 226-227.

Rıza Tefvik, işaret ettiğimiz sorulardan hareket eden bir yaklaşım tarzını benimsedikten sonra psikolojik çözümlene metodunu da kullanarak yaptığı araştırmalar sonucunda, sorunun temelinde, hizipler arası mücadele olgusunun yattığı yönünde bir tahminde bulundu³⁶. Tabii, gelecekte kendisini de etkileyecek olan bu olgunun henüz dışında yer almakta, o anda olaylara çok farklı bir pencereden bakmaktaydı.

Diğer taraftan, bizzat kaleme aldığı anılarına bakılırsa, Rıza Tefvik, yakınları ile de uzak düşme pahasına, cemiyete hizmet edebilmek için çalışırken Doktor Nazım ve Bahaeddin Şakir gibi önde gelen İTC mensuplarının hedefi olmuştu. Politik kariyerinin henüz başında bir genç olduğu için de gücünün zirvesinde olan cemiyeti büsbütün karşısına almaktan çekinmiş ve sabırla beklemek zorunda kalmıştı. Söz konusu gelişmeye Kocabaş Arif ve ismini vermek istemediği bir dostunu referans göstererek temas eden Rıza Tefvik³⁷, yıllar sonra bile olsa İTC'nin neden olduğu korku atmosferinden kurtulamadığını gösteriyordu.

Fakat bu tepkilere rağmen, gösterdiği performans dolayısıyla, İTC camiasının bir çok önde gelen ismi tarafından takdirle karşılandığı da bir gerçektir³⁸. Nitekim, bir süre sonra, İTC'nin Selanik'te bulunan Merkez-i Umumisi, İstanbul'a gönderdiği önemli simalarından Selanikli Rahmi Bey vasıtasıyla kendisini kutladı³⁹. Hiyerarşik yapının en üstünde yer alan bu organ, cemiyetin fiili-hukuki etkinliklerinin merkez noktası konumundaydı ve gelecekte kurulacak olan "Fırka" ile cemiyet arasında koordinatör işlevi görecekti⁴⁰.

36 **Biraz da Ben Konuşayım**, s. 227.

37 **Biraz da Ben Konuşayım**, s. 219.

38 Kandemir, **a.g.e.**, s.121.

39 "Selanikli Rahmi Bey, yanıma geldi, ismimi ve kim olduğumu iyice benden aldıktan sonra boynuma sarıldı, öpüştük ve:

"Selanik'teki Merkez-i Umumi'den sana selamlar getirdim. Bütün kardeşler gözlerinden öpüyorlar. Ziyadesiyle memnuniyet beyan ediyorlar, hizmetinde ihtiyat ile devam et, bir kazaya uğramayasın. Yakında belki bir hafta on gün sonra hepsi buraya geleceklerdir. O vakit adamakıllı görüşür ve el birliği ile çalışırız dedi." **Biraz da Ben Konuşayım**, s.175.

40 Tunaya, **a.g.e.**, C. III, s. 221, 240.

Fakat Rıza Tevfik, muhatap olduğu bu nazik jestin gerçek sahiplerinden Enver Paşa⁴¹ dışında kimseyi tanımamaktaydı⁴². II. Meşrutiyet'e önderlik eden bu Osmanlı subayı ile, beş altı ay kadar önce, bir akşam yemeği münasebetiyle ziyaret ettiği Mehmet Emin Bey'in Serencebey yokuşundaki evinde tanışmıştı. "*Genç, mahcup, ciddi tavırlı, yüzü gözü düzgün bir zabıt*" diye tanımladığı Enver Bey'i (Paşa) kendisine takdim eden Mehmet Emin Bey, "*ümit vaad eden, istidatlı, münevver ve hamiyetli bir genç*" şeklindeki övgü dolu ifadeleri kullanmıştı⁴³.

Rahmi Bey ile görüşmesinden bir süre sonra Merkez-i Umumi'den gelen bir davetname ile karşılaşan Rıza Tevfik, bulduğu ilk fırsatta Selanik'e gitti ve toplantı halindeki İTC önderlerinin arasına katıldı.

Bugün olduğu gibi o dönemde de Makedonya'nın merkezi sayılan ve çekici bir sahil kenti olan Selanik, Batının serbest ve kozmopolit kimliğine uygun bir ticaret ve siyaset merkezi olarak göz doldurmaktaydı. Tarihi süreç içinde yeni bir etnik unsur bölgeye yerleşmiş ve egemen olmuştu.

41 Enver Paşa (1881-1922) asker ve devlet adamı, ünlü Jön-Türk üçlüsünün en genci olmakla birlikte en ünlü üyesi. İstanbul'da küçük bir devlet memurunun oğlu olarak dünyaya gelmiş, 1902'de Harbiye'yi bitirerek III. Ordu'ya tayin edilmiştir. Manastır'da İTC'ye girmiş (1906), 1908 ayaklanmasının liderlerinden biri olarak adından söz ettirmiştir. Devrimden sonra İTC Merkez-i Umumi üyesi (1908) ve Berlin Askeri Ataşesi (1909) olarak çalışmış, 1911'de Libya direnişine katılmış, 1913'de de Balkan Savaşı'na iştirak etmiştir. 1914 yılında Harbiye Nazırı olan Enver Paşa I. Dünya Savaşı'na girmesinde başrolü oynadığı Osmanlı Devleti'nin ünlü "Sarıkaş faciasına" imza atmış ve Alman birliklerinin elini rahatlatmak için girişilen Çanakkale Savaşları'nda çoğu öğrenim çağında 250. 000 Türk askerinin kaybına neden olmuştur. Savaş sonrasında esir düşmesine neden olduğu Osmanlı Devleti'ni, sorumluluğu kendisiyle paylaşan arkadaşlarıyla yüzüstü bırakarak kaçmış yurtdışında Turan hayalleri yolunda çarpışırken de Ruslar tarafından öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, III. Baskı, C. I-III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981.

42 **Biraz da Ben Konuşayım**, s.175-176.

43 Bkz., aynı yer. Rıza Tevfik, o dönemde, Mehmet Emin Bey'i, milli unsurlara öncelik veren bir edebi tarz oluşturması için yönlendirmekteydi. Hatta Mehmet Emin'in ilk eseri olan "Türkçe Şiirler" isimli risalenin yarısından fazlası bizzat Rıza Tevfik tarafından kaleme alınan mukaddime ve takriz bölümlerinden oluşuyordu. **A.g.e.**, s. 176.

Kent, sadece işaret ettiğimiz ticari kimliği ile değil bunun yanı sıra özgürlük mücadelelerinde önemli bir merkez olması ile de tanınır olmuştur. Bu etkinliğini özellikle oldukça kapalı örgütler olan Mason localarında göstermekteydi. Gerçi, Manastır ve Kosova bölgelerinde de geçmişten gelen bir duyarlılık söz konusuydu, ancak Osmanlı Avrupa'sının merkezi olarak da görülen Selanik çok daha elverişli bir konumdaydı⁴⁴. İkinci sırada ise oldukça aktif durumdaki Serez Mason locası geliyordu⁴⁵.

Jön-Türk hareketinin uzantısı konumundaki bu kadro, Terakki ve İttihad Cemiyeti ile akdedilen antlaşmadan sonra faaliyetlerine hız vermişti. Kolektif idareyi esas alması hasebiyle kolejyal nitelik arz eden merkezleri⁴⁶ on üyeden oluşmakta, öncelik sıralamasına göre ilk dört ismin, Bursalı Tahir, Naki, Talat ve Mithat Şükrü Bey'ler oldukları, bunları, Bursalı Hakkı, Edip Servet, Ömer Naci, Kazım Nami, Rahmi⁴⁷ ve İsmail Canbolat Bey'lerin takip ettikleri görülmektedir. Bu on devrimciden sonra cemiyete dahil olanlara "110"dan başlayarak ardışık olarak çoğalan birer numara verilmiş, nizamname de Talat, Rahmi ve İsmail Canbolat Bey'ler tarafından hazırlanmıştır. Mason Locası'na dahil olan "ayrıcılık" üyelere "liebeveyn kardeş" (ana-baba bir kardeş), yalnız cemiyete üye olanlara ise

44 Tunaya, **a.g.e.**, C. III, s. 15.

45 Tunaya, **a.g.e.**, C. III, s. 412, 20. dipnot.

46 Tunaya, **a.g.e.**, C. III, s. s. 241.

47 Daha sonra İzmir Valisi olarak görev yapacak olan Rahmi Bey, İzmir suikastında parmağı olduğu gerekçesiyle "10 yıl sürgün" cezasına çarptırılacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz., **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, (II. Devre), C. XXVII, İ: 2, (3 Kasım 1926), s. 16,17; Kandemir, **a.g.e.**, s.109-119; Osman Okyar- Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları**, II. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s. 43; Aslan Tufan Yazman, **Atatürk'le Beraber (1919-1939)**, III. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1984, s. 160,161; Ergun Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, II. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 391, 392; Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık** (Çev. Nüzhet Salihoglu), İletişim Yayınları, İstanbul 2003 s. 232; Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınları, İstanbul 1989, s. 171; Mahmut Goloğlu, **III. Meşrutiyet**, I. Kitap, Başnur Matbaası, Ankara 1977, s.211, 212.

“lieb kardeş” (baba bir kardeş) ismi verilmekteydi⁴⁸. Açılan yeni sayfayla birlikte Selanik'teki kadro arasında yer alan Miralay Hasan Rıza, Erkan-ı Harb Kaymakamlarından Faik ve Cemal, aynı birime bağlı Binbaşı Fethi (Okyar), İsmail Hakkı, Rıza Tevfik yakın dostlarından dava vekili ve hukuk müderrisi Manyasi-zade Refik,⁴⁹ Talat, ve Rahmi Bey'lerin özellikle aktif durumda oldukları görülmekteydi⁵⁰. O esnada posta memuru olarak görev yapmakta olan Talat Bey, hızla tırmanan otoritesini kullanarak, arkadaşları Mithat Şükrü ve Rahmi Beylerle birlikte Üstad-ı A'zamlığını Emmanuel Karasu'nun yaptığı Selanik Mason Cemiyeti'ne girmiş⁵¹ ve Masonik çizgiyi İTC ile özdeşleştirebilmek için o gün için pek de bilinmeyen bu yaklaşım tarzının İslami prensiplerle örtüştüğünü iddia etmişti⁵². Talat Bey'in bu girişimleri neticesinde 16 Ağustos 1322 (29 Ağustos 1906) tarihi itibarıyla Mason locasına giren İTC sempatizanı Türklerin sayısı 70'i bulmuştu⁵³. İlginçtir ki, bu sonuçta en büyük pay sahibi olan Talat Bey'in

48 Kuran, **a.g.e.**, s.421-422.

49 Manyasi-zade Refik Bey, Meşrutiyetin ilanından sonra vefat edecek, ölümünden birkaç gün önce ziyaretine gelen bir yakınına:

“Biz meşrutiyeti ilan için canla başla çalıştık; fakat korkarım ki, “bu çocuklar” (İTC) memleketi batıracaklar.” diyerek, yanında bulunan Ahmed Rıza Bey'in dikkatini çekecekti. **A.g.e.**, s. 428.

50 **A.g.e.**, s. 428. Tarık Zafer Tunaya, İTC'nin 1908 yılındaki Merkez-i Umumi üyelerinin ismen gizli tutulmakla birlikte Hüseyin Kazım Kadri, Mithat Şükrü (Bleda), Hayri, Talat (Paşa), Ahmet Rıza, Enver (Paşa), Habip (Bolu) ve Hafız İbrahim (İpek) Efendi şeklinde sıralandıklarını ve Talat, Dr. Nazım, Mithat Şükrü, Hacı Adil, gruba 1911'de katılan Ziya Gökalp, Dr. Bahaeddin Şakir, Dr. Rüşühi ve Kemal Bey'lerin bu bağlamda süreklilik arz eden bir çekirdek kadro oluşturduklarına dikkat çekiyor. Bkz., Tunaya, **a.g.e.**, C. III, s. 240, 243.

51 Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 175; Kemalettin Apak, **Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi**, İstanbul 1953, s. 36-41; Fikret Çeltikçi, **Hürmasonluk Tarihinden Notlar**, İstanbul 1952, s. 283-284;. Emmanuel Karasu, çok geçmeden yetiştirdiği kadrolar eliyle ilan edilen II. Meşrutiyet ile tekrar gündeme ve gelecek ve sonrasında tertip edilen 31 Mart Vak'asıyla birlikte Sultan II. Abdülhamid'e hal'ini bildiren heyet içinde yer alacaktı.

52 Kuran, **a.g.e.**, s.434-435.

53 Karabekir, **a.g.e.**, s.175.

kader çizgisi de Rıza Tevfik gibi Allinace İzraelit okulu ile çakışmış, Türkçe hocası olarak ders verdiği bu kurum sayesinde Fransızca dersleri de almıştı⁵⁴.

Ancak, iki isim arasındaki benzerlik bu kadarla kalmıyordu. Nitekim, Rıza Tevfik gibi, Talat Bey'in de, güvenli bir çalışma ve örgütlenme ortamı bulabilmek için yakınlık kurduğu Mason localarıyla ilişkisi, yüzyılın ilk yıllarına kadar uzanıyor⁵⁵. Ramsaur'a göre Bektaşiliği tercih etmesi de benzer bir nedenden kaynaklanıyordu⁵⁶. Rıza Tevfik, konuyla ilgili bir soruya cevap verirken Talat Paşa'nın da kendisi ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi gibi hem Mason hem de Bektaşî olduklarını açıklamıştı⁵⁷. Ancak, bugün olduğu gibi o gün de böyle bir çizgiyi benimsemek, insan fitratı ile telifi kabil olmayan bir takım şartların yerine getirilmesi gerekmekteydi. Nitekim, Jön-Türk örgütüne üye olmak isteyenler dehşet veren bir takım ritüellerden sonra bu amaçlarına ulaşmakta ve dönüşü ancak "ölüm" olan bir yola girdiklerini kabul etmekteydiler⁵⁸.

Tamamı bu esrarengiz süreçten geçtikten sonra cemiyete girmiş olan merkez üyeleri arasında Rıza Tevfik özellikle "*halinde biraz gurur sezer gibi oldum*" diye betimlediği Enver, Talat ve ilk kez tanışma imkanı bul-

54 Akşin, **a.g.e.**, s.445.

55 Ayrıntılı bilgi için bkz., Akşin, **a.g.e.**, s. 89-90.

56 Ernst Edmondson Ramsaur Jr., **Jön-Türkler ve 1908 İhtilali** (Çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul 1972, s.132.

57 Akşin, **a.g.e.**, s.90.

58 Cemiyet, üye olmak isteyen adayı önce giyabi soruşturmaya tabi tutuyor, netice olumlu çıktığı takdirde durumu kimseye açıklamamak şartıyla gizli teklifte bulunuyordu. Aday, bir gece vakti gözleri bağlı olarak aldığı bu teklifi kabul ettiğini, bağlı olduğu dininin kutsallık atfettiği kitabına el basmak suretiyle ve sol eli silah üzerinde olduğu halde ikrar ediyordu. Akabinde, loş bir odada gözleri açılan aday, omuzlarından ayaklarına kadar kırmızı bir kumaşa bürünmüş, yalnız gözleri açık siyah maskeli and içme kurulu önünde, kabul ettiği prensiplere hayatı bahasına sadık kalacağına dair yemin ediyor, gözleri tekrar bağlandıktan sonra da ilk buluşma noktasına götürülüyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz., Akşin, **a.g.e.**, s. 88-89. "Tahlif" olarak adlandırılan örgüte katılış töreni için kama, tabanca, Kur'an-ı Kerim ve üç kişilik tahlif heyeti için üç kırmızı önlük ile üç siyah peçe gerekmekteydi. Karabekir, **a.g.e.**, s.170.

duğu Mahmut Şevket Paşa, Enver, Talat (Paşa), Rahmi, Doktor Nazım, Doktor Bahaeddin Şakir ve yakın dostu Cavit Bey'leri karizmatik bulmuştu⁵⁹. Tanıma imkanı bulamadığı için hayıflandığı Kolağası Niyazi Bey ise katılımcılar arasında bulunmamaktaydı⁶⁰. Anılarında ifade ettiği gibi Bahaeddin Şakir ve Dr. Nazım bile kendisini saygı ile karşılamışlardı.

Sonuçta, Cavit Bey'in yönlendirmesiyle cemiyet için düzenlenen yardım kampanyasına katılan Rıza Tevfik, yüklüce bir bağış yapan Mahmut Şevket Paşa ile temas kurdu⁶¹ ve kentteki ilk icraatlarından birine imza attı.

Cemiyette başat rol oynayan Talat Bey,⁶² o dönemde henüz rekabet içine girmediği dava arkadaşları Enver ve Cemal Beyleri milli kahraman olarak görüyor ve halkın da bu şekilde tanımasını yeni rejimin oturması bakımından yararlı görüyordu. Fakat bu düşüncesini açtığı Rıza Tevfik, milli kahramanlığın ilanla değil kazanılarak elde edileceği gerçeğinden hareketle onun bu yaklaşımını doğru bulmadığını açıkça ifade ederek⁶³ cemiyet içindeki yerini daha da sağlamlaştırdı.

Öteden beri sürdürdüğü propaganda maksatlı açık hava toplantılarına Selanik'te de devam eden Rıza Tevfik, bir gün önce kentin ünlü kıraathanelerinden Olimpospalas'ta yaptığı uzun bir konuşmadan sonra Beyazkule bahçesine giderek kentteki Musevi azınlığa hitaben İbranice bir konferans verdi. Bir soru üzerine ifade ettiği gibi, çocukken öğrenim gördüğü Sion mektebi Alliance İzraelit'de öğrendiği İspanyol tarzı İbranice'siyle verdiği bu konferansa ciddi biçimde ilgi gösteren kentteki Osmanlı Musevilerini düşünceleriyle etkiledi, nükteleriyle de keyiflendirdi. Hatta, kimi zaman yüksek sesle dile getirdikleri takdirlerine bile mazhar oldu⁶⁴.

59 **Biraz da Ben Konuşayım**, s.176.

60 **Biraz da Ben Konuşayım**, s.177.

61 **Biraz da Ben Konuşayım**, s.176-177.

62 Kuran, **a.g.e.**, s.422; Akşın, **a.g.e.**, s.443.

63 **Biraz da Ben Konuşayım**, s.180-181.

64 **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s. 144'den naklen Yöntem. Yine bu referanstan öğrendiğimize göre, Rıza Tevfik, daha sonra da birkaç kez Selanik'e gelecek, hatta bu ziyaretlerinden birinde, Ali Canip Bey ile birlikte, karısını toprağa veren Cavit Bey'in koluna girerek mezara kadar eşlik edecekti.

Balkanların kozmopolit yapısını çok iyi yansıtan bir çarşı olarak gördüğü Hürriyet Meydanı'nda ünlü Bulgar Komitacı Sandansky⁶⁵ ile yaptığı görüşme ise Rıza Tevfik'in kentteki son etkinliği oldu. Müslüman halka şiddetin her türlüünü uygulayan bir isim olarak gördüğü bu olumsuz figür ile, bir önceki etkinliği gibi, yine Cavit Bey'in aracılığı temas kurduğu bilinmekte ve ortak düşmanları olan yerleşik Osmanlı politik rejimi hakkında görüş alış verişinde bulunduğu zannedilmekteydi⁶⁶. Nitekim çok geçmeden dönemin Selanik Valisi İbrahim Bey'den cesaret alan Sandansky, Sofya'da gerçekleştirdiği bir dizi bombalama eylemiyle Bulgar ayrılıkçı hareketine önderlik edecek ve kurulacak hükümette Adliye Nazırı payesini kazanacak kadar itibar sahibi olacaktı⁶⁷.

Fakat konunun çok daha ilgi çekici bir tarafı daha vardı. İTC, özellikle Makedonya odaklı ayrılıkçı Bulgar hareketini saf dışı edebilmek için organize olduğunu iddia etmekte ve rejimin hafiyelerine yem olmadan hedefine ulaşabilmek için İstanbul'u değil Selanik'i merkez ittihaz ettiğini ifade etmekteydi. Nitekim, O dönemde İstanbul'daki İTC örgütü ancak on kişiden oluşmakta ve son derece dar bir alanda faaliyet göstermekteydi⁶⁸.

Rıza Tevfik, Selanik'de bu şekilde bir çalışma içindeyken azimli, enerjik ve hevesli bir devrimci olarak tanıdığı Ali Kemal Bey, herkesçe takdir edilen tarih bilinci ve politik birikimi açısından Talat, Enver, Dr. Nazım ve Bahaeddin Şakir Bey'lerden çok daha ileri bir noktada olmasına rağmen Selanik'teki kadronun da içinde yer almıyordu. Ancak, Rıza

65 Yané Sandansky (1872-1915) Dahili Makedonya İhtilal Komitesi'nin önderlerindendir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Mete Çetık, "Osmanlı Solundan Bir Portre: Yané Sandansky", **Tarih ve Toplum**, C.XXII, Sayı: 128, Ağustos 1994, s.77-81. 1893 yılından itibaren Makedonya bölgesinde etkin olmaya başlayan Bulgar çeteleri, dokuz yıl sonra faaliyetlerini arttırmış, 1903 yılında kurulan ve kendisiyle eşzamanlı olarak ortaya çıkan Beynelmilel İslahat Komisyonu'ndan destek alan Makedonya Umumi Müfettişliği'nin denkleme dahil olması ile de gücünün doruğuna çıkmıştı. Kuran, **a.g.e.**, s.479.

66 **Biraz da Ben Konuşayım**, s.177.

67 Kuran, **a.g.e.**, s.593.

68 Kadri, **a.g.e.**, s.70.

Tevfik'e göre bu kasıtlı bir tavrın neticesi olmayıp yalnızca bir talihsizliğin eseri idi⁶⁹.

Cemiyete sadakati ve bu ve benzeri hizmetleri İTC önderlerince takdirle karşılanan Rıza Tevfik, 1908 yılında yapılacak olan seçimlerde İTC listesinden Edirne Mebus adayı olarak seçimlere katıldı. Cemiyet, Sadayı Millet gazetesinin 6 Ekim 1908 tarihli nüshasında yayınlanan seçim beyannamesiyle, vekillerin Meclise karşı sorumlu olacaklarını, görev süreleri sınırlandırılacak olan a'yan üyelerinin 2/3'ünün halk tarafından belirleneceğini ve padişaha sürgün yetkisi veren Kanun-i Esasî'nin ilgili 113. maddesinin kaldırılacağını taahhüt ediyordu⁷⁰. Ancak, beyannamesinde böylesine yoğun bir liberalizm taraftarı kesilen cemiyet, adaylarını tespit ederken gerçek yüzünü gizleyememiş ve kendi rıza ve desteğinden mahrum kişilerin yolunu ciddi biçimde kesmişti⁷¹. Nitekim, cemiyetin aday gösterdiği kişilerin çoğu, şehirlerdeki serbest meslek sahipleri ile feodal toprak sahipleri arasından gelmekteydi⁷².

2 Ağustos 1908 tarihinde Padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe giren İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre seçimler iki dereceli olarak yapılacaktır⁷³. Canlı bir propaganda döneminin yaşandığı bu seçim süreci,

69 Kuran, **a.g.e.**, s.218. Rıza Tevfik işaret ettiğimiz referansta, konuyla ilgili bir yorum getirirken "*Ben öteden beri böyle düşünürdüm ve düşündükçe de meşhur Fransız şairi Victor Hügo'nun bir beytinde hitabına mahzar olan bir Fransız Kumandanın ismini değiştirip -içimden- merhum Ali Kemal'e hitap ederek: "Harbe iştirak edemeyen falan kumandan gibi, bu yangında bulunmadığına ağla!..." derdim*" diyor.

70 Tunaya, **a.g.e.**, C. I, Belge: XI, s. 98-100. Anayasa düzenlemeleri için bkz., Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2008, s.111-247; Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, İşlenmiş Basım, Turhan Kitabevi, Ankara 1995, s. 24, 25, 30; Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, V. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 192-197; Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)** (Çev.: Nuran Yavuz), II. Baskı, İstanbul 1984, s. 96-97; Akşin, **a.g.e.**, s.152-156.

71 Ahmad, **a.g.e.**, s.53.

72 Ahmad, **aynı yer**.

73 Olgun, **a.g.e.**, s.55.

Kasım ve Aralık aylarındaki oy verme işleminden⁷⁴ sonra birçok yerde arzusu istikametinde adaylar bulamadığı için aristokrat adaylara yönelmek zorunda kalan İTC'nin göreceli başarısıyla neticelendi⁷⁵. Ancak, Rıza Tevfik'i de 281 üyeden oluşan Mebusan Meclisi'nin⁷⁶ bir parçası yapan bu başarının⁷⁷ pek de adil olmayan bir oy verme işlemi sonucunda ortaya çıktığı reddedilmesi mümkün olmayan bir gerçektir. Yalnızca Türkçe bilen ve vergi veren erkeklere seçme ve seçilme hakkı tanınmış⁷⁸, o gün için oldukça azınlıkta olan muhalifler, toplum nezdinde hatırı sayılır ölçüde taraftarı bulunan İTC'den çekindikleri için dikkate değer bir eleştiride bulunmaktan çekinmişlerdi⁷⁹. Ayrıca seçimlerde nisbi temsil sistemi yerine her elli bin kişilik nüfusa bir Mebusun düştüğü dar bölge sistemi uygulanmış, her sancak ve nahiyeye bir seçim bölgesi kabul edilmişti⁸⁰. Bu da seçim sürecine gölge düşüren diğer bir sebeptir.

II. Meşrutiyet döneminin ilk günlerini bu şekilde geçiren Rıza Tevfik çok geçmeden bu ve benzeri olumsuzlukların artarak derinleştiğini görecektir ve şiddetli bir hayal kırıklığına uğrayarak tavır değiştirmek zorunda kalacaktır.

74 Seçimler hakkında bkz., Olgun, *a.g.e.*, s.56-68.

75 Akşin, *a.g.e.*, s.158-159.

76 **Meclis-i Mebusan Birinci Devre-i İçtimaiye**, 4 Kanun-i Evvel 1324-5 Kanun-i Sani 1327, Meclis-i Mebusan Başkıtabeti, İstanbul 1 Mart sene 1328. Meclis-i Mebusan üyelerinin isimleri ve seçim bölgeleri için bkz., Olgun, *a.g.e.*, s.437-443.

77 **İkdam**, nr. 5232, 18 Kânun-i Evvel 1908; **Feylesof Rıza Tevfik**, Hürriyet ve İttifak Kütüphanesi Neşriyatı, No: 1, İstanbul 1328, s.9; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, II.Baskı, İstanbul 1969, s.1490; **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**, s.18'den naklen Ulunay, "Yeni Yılın Büyük Matemi"; **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**, s.45'den naklen, Şehsuvaroğlu; Uçman, *a.g.e.*, s.14.

78 Olgun, *a.g.e.*, s.56.

79 Özellikle Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit (Bey)'in kuvvetli kalemle destek verdiği bu adaletsiz seçim süreci hakkında bkz., Kuran, *a.g.e.*, s.453. Rıza Tevfik, suskunlukla karşıladığı bu muameleye çok geçmeden bizzat muhatap olacaktır.

80 Tunaya, *a.g.e.*, C. III, s.166.

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, İTC'nin Fransız Devrimi'nden ilham alan temel prensiplerinin ilkesel propagandası üzerinde yoğunlaşan Rıza Tevfik, uğruna mücadele ettiği hareketin iktidarı ele geçirmiş olmasından kaynaklanan aşırı bir özgüvenle, kendisini olduğundan çok daha kudretli görerek, ortaya çıkan otorite boşluğunu bir nebze olsun telafi edebilmek için İstanbul genelinde gönüllü kolluk kuvveti gibi çalışmıştır. Ancak, üstün hitap kabiliyetini ve aktif kişiliğini kullanarak yerine getirdiği ve Sellim Sırrı Bey ile birlikte çalıştığı bu etkinliği sırasında ortaya koyduğu performans nedeniyle fazlasıyla ön plana çıkınca, cemiyetin radikal kanadının müdahalesiyle karşılaşmış ve İTC'nin birbirleriyle mücadele eden hiziplerden oluşan siyasi bir yapı olduğunu fark etmiştir.

Üç ay kadar süren bu dönemden sonra etkinliklerini takdirle karşılayan Umumi Merkez'in çağrısı üzerine gittiği Selanik'te sözkonusu hakikati bizzat müşahade etmesine rağmen geri adım atmayarak İstanbul'da başladığı etkinliklerine burada da devam eden Rıza Tevfik, dillerini çok iyi bildiği için yerli Yahudiler'e propaganda yapmış, Osmanlı Devleti'ne isyan ederek bir çok katliama imza atan Bulgar Komitacı Sandansky ile görüşmüş ve Cemiyet'in Edirne Mebus adayı olarak girdiği tartışmalı seçimlerden başarı ile çıktktan sonra da siyaset dünyasına adım atmıştır.

Yukarıda bahsedilen böylesine olumsuz yaklaşım ve uygulamaları ilk kez fark eden Hürriyetçi bir idealist olarak politik yürüncesini değiştirme gereği duymaması kendisinin siyasi ikbali uğruna prensiplerinden taviz vermiş olabileceği ihtimalini hatıra getirmektedir. Bu bağlamda Cemiyet'in lider kadrosuna mensup bir çok isimle aynı toplumsal örgütlenmeler içinde yer almış olması da göz ardı edilmemesi gereken bir realitedir.

Kaynaklar

Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)** (Çev. Nuran Yavuz), II. Baskı, İstanbul 1984.

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, III. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

Adıvar, Adnan, "Rıza Tevfik'le Başbaşa", **Her Hafta**, 3 Nisan 1948.

Adıvar, Halide Edip, "Hamallara Meşrutiyet Dersi", **Yeni İstanbul**, 5 Kasım 1955.

_____, **Memoirs of Halidé Edip**, New York 1926.

Ali Kemal, **Ömrüm**, Hece Yayınları, Ankara 2004.

Apak, Kemalettin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi**, İstanbul 1953.

Aybars, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, II. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, III. Baskı, C. I-III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981.

Bahçe, nr. 4, 12 Ağustos 1324.

Bölükbaşı, Rıza Tevfik, **Biraz da Ben Konuşayım**, (Ed. Abdullah Uçman), II. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Bölükbaşı, Rıza Tevfik, "*Devriye*", Arkın, Ramazan Gökalp; **Rıza Tevfik, Hayatı-Şiirleri**, Arkın Kitabevi, İstanbul 1934.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, "*Çapanoğlu ve Rıza Tevfik*", **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**, (Der. Mustafa Ragıp Esatlı), Sinan Matbaası, İstanbul 1952.

Bölükbaşı, "*Rıza Tevfik*", **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri** (Ed. Hilmi Yücebaş), V. Baskı, Milliyet Dağıtım, İstanbul 1978.

Çeltikçi, Fikret, **Hürmasonluk Tarihinden Notlar**, İstanbul 1952.

Çetik, Mete, "Osmanlı Solundan Bir Portre: Yané Sandansky", **Tarih ve Toplum**, C. XXII, Sayı: 128, Ağustos 1994.

Daver, Abidin, "Rıza Tevfik'e Dair", **Cumhuriyet**, nr. 9192, 3 Ocak 1950.

Ersoy, Mehmet Akif, **Safahat**, XI. Baskı, İstanbul 1977.

Felek, Burhan, "Merhum Filozofu Nasıl Tanıdım?", **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**, **Feylesof Rıza Tevfik**, Hürriyet ve İtilaf Kütüphanesi Neşriyatı, No: 1, İstanbul 1328.

Goloğlu, Mahmud, **III. Meşrutiyet**, I. Kitap, Başnur Matbaası, Ankara 1970.

Gözübüyük, Şeref, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, İşlenmiş Basım, Turhan Kitabevi, Ankara 1995.

İkdam, nr. 5232, 18 Kânun-ı Evvel 1908 (1324).

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, II Baskı, İstanbul 1969.

Kadri, Hüseyin Kazım, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım** (Ed. İsmail Kara), II. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.

Kandemir, Feridun, **Kendi Ağzından Rıza Tevfik**, İstanbul 1943.

Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955.

Kuran, Ahmed Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, Baha Matbaası, İstanbul 1956.

Meclis-i Mebusan Birinci Devre-i İċtimaiye, 4 Kanun-i Ewel 1324-5 Kanun-i Sani 1327, Meclis-i Mebusan Başkitabeti, İstanbul 1 Mart sene 1328.

Okyar, Osman- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları**, II. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

Olgun, Kenan, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2008.

Orhon, Orhan Seyfi, "Serab-ı Ömrüm", **Aydabir**, nr. 4, 1 Aralık 1935.

Ömer Seyfeddin, **Efruz Bey: Hürriyete Layık Bir Kahraman**, İstanbul 1919.

Ramsaur Jr., Ernst Edmondson, **Jön-Türkler ve 1908 İhtilali** (Çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul 1972.

Saraçoğlu, Cemaleddin, "Padişah ve Rıza Tevfik", **Yeni Asır**, 4 Ağustos 1955.

Şehsuvaroğlu Bedi, "Filozof Doktor Rıza Tevfik", **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı, Hatıraları, Şiirleri**.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, V. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

Tanyeli, Ahmed Hamdi, "Geçmiş Günlerden Anılar", **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı, Hatıraları, Şiirleri**.

Tarcan, Selim Sırrı, "Filozof Rıza Tevfik'e Açık Mektup", **Akşam**, nr. 11223, 10 Ocak 1950.

_____ ; "Hatıralarım", **Canlı Şahitler**, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

Til, Enis Tahsin, "Rıza Tevfik Bey", **Akşam**, 6 Ocak 1950.

Tunaya, Tark Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

Tunçay, Mete, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınları, İstanbul 1989.

TBMM ZC (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi) (II. Devre), C. XXVII.

Uçman, Abdullah, **Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebi Makaleleri Üzerine Bir Araştırma**, Kitabevi, İstanbul 2004.

Ulunay, Refi' Cevat, **Rıza Tevfik-Şiirleri ve Mektupları**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.

_____ ; "Üstadım Seni Unutmadık", **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**.

_____ ; "Yeni Yılın Büyük Matemi", **Ölümünden Sonra Rıza Tevfik**.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Meşrutiyet Hatıraları", **Fikir Hareketleri**, Sayı: 76, İstanbul.

Yazman, Aslan Tufan, **Atatürk ile Beraber (1919-1939)**, III. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1984.

Yöntem, Ali Canip, "Rıza Tevfik Selanik'de", **Filozof Rıza Tevfik, Hayatı Hatıraları, Şiirleri**.

Zürcher, Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık** (Çev.: Nüzhet Salihoglu), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.